

Een Fair & Green Deal

VOOR EEN DUURZAME EN SOLIDAIRE WEG UIT DE CRISES

De verschillende wereldwijde crises die we momenteel beleven, hangen nauw samen met de manier waarop onze economie is ingericht. De economische crisis biedt ons de kans om de broodnodige koerswijziging richting een andere economie in gang te zetten. Er zijn vele aantrekkelijke ideeën om die koerswijziging vorm te geven. Het komt er nu op aan die ideeën uit te voeren. De Alliantie Fair & Green Deal, waarin vele maatschappelijke organisaties samenwerken, doet een weloverwogen voorzet.

Uitnodiging

Wij nodigen iedereen uit om aan de voorstellen hieronder bij te dragen door ze op te pakken, verder uit te werken of aan te vullen. In dit manifest ligt de nadruk op een aantal structurele voorstellen die nieuwe randvoorwaarden scheppen voor ons economisch handelen. Uiteindelijk moet de ruimte die door dit kader wordt gecreëerd, worden gebruikt en ingevuld met praktische voorstellen op terreinen als klimaatverandering, energievoorziening en -gebruik, landbouw en voedselconsumptie, voorziening in onderwijs en zorg et cetera. Voorstellen daarvoor en bijdragen daaraan zijn dan ook zeer welkom.

Een crisis is een noodsituatie. Behalve dat er op dit moment sprake is van een krediet- en een economische crisis, is het woord 'crisis' ook van toepassing op een flink aantal voor de mensheid cruciale terreinen: het klimaat, de energievoorziening, de biodiversiteit, de voedselvoorziening door landbouw en visserij, de beschikbaarheid van zoet water en een aantal andere natuurlijke hulpbronnen en grondstoffen. De enorme problemen in al die sectoren, hangen nauw met elkaar samen.

Volgens het *'Living Planet Report 2008'* van het Wereldnatuurfonds gebruikt de mensheid jaarlijks dertig procent méér dan dat de aarde aan hulpbronnen voortbrengt. Tegelijkertijd blijven zowel de wereldbevolking als de consumptie per hoofd van de bevolking groeien: een letterlijk onhoudbare situatie.

Behalve dat het deel van de koek die we met zijn allen opmaken, veel te groot is, is dat ook nog eens extreem slecht verdeeld: de kloof tussen straatarm en steenrijk is de laatste decennia groter, in plaats van kleiner geworden. Inmiddels leven volgens cijfers van de VN meer dan twee miljard van onze medeaardbewoners onder onmenselijke omstandigheden. De spanningen die dat oproept, leiden op veel plaatsen tot steeds meer oorlog en geweld.

Business as usual, doorgaan op de ingeslagen weg, zal zorgen voor nóg meer conflicten, een op veel plaatsen onleefbaar klimaat en nieuwe migratiestromen.

Dat het anders moet, is al langer duidelijk. Richting duurzame ontwikkeling, zoals al in 1987 werd aangedragen in het VN-rapport *'Our Common Future'*. Om invulling te geven aan die dringend noodzakelijke koerswijziging komen we met ons voorstel voor een *Fair & Green Deal*.

EEN MENSWAARDIG BESTAAN VOOR IEDEREEN, NU EN LATER

Het goede nieuws is dat de aarde nog genoeg biedt voor een menswaardig bestaan voor iedereen. Wij zullen er met zijn allen op vooruitgaan als we het roer op een geordende en gezamenlijk geplande manier omgooien. Rijke bewoners zullen wat materiële welvaart moeten inleveren. Maar daarvoor krijgen ze terug dat hun gezondheid, de sociale verhoudingen in de samenleving en de kwaliteit van de natuur erop vooruit gaan, en dat allerlei belangrijke voorzieningen beter worden geregeld: hun kwaliteit van leven zal er per saldo op vooruitgaan.

Verzetten we de bakens, dan kunnen we een fatsoenlijk bestaan garanderen voor iedereen. Daarbij laten we dan ook nog genoeg over voor de generaties na ons en voor andere levende wezens. Maar ook de opgelopen schade kunnen we dan, in ieder geval gedeeltelijk, herstellen. Daarvoor is een economie nodig die niet langer gericht is op ongebreidelde materiële groei, maar op het voorzien in mogelijkheden voor een menswaardig bestaan, rekening houdend met voldoende ruimte voor de natuur. Waarbij de beschikbare technologie ingezet wordt voor mondiale duurzaamheid en rechtvaardigheid en menselijke arbeid weer een zinvolle plek krijgt in het dagelijks bestaan. Deze nieuwe, ‘ontspannen’ economie zal zorgen voor grotere culturele rijkdom: grote economische spelers met hun verschralende aanbod van producten, zullen ruimte moeten inleveren ten gunste van meer kwaliteit en diversiteit.

Sinds het uitbreken van de kredietcrisis zijn er meer *New Green Deals* opgesteld, met daarin vele goede voorstellen. Wij voegen er de dimensie *Fair* aan toe, omdat we er van overtuigd zijn dat zonder rechtvaardige verdeling geen duurzame samenleving valt te realiseren.

EEN WERVEND PERSPECTIEF

Wij zijn ervan overtuigd dat er voldoende ideeën en mogelijkheden zijn voor een goede weg uit de gevaarlijke crises die onze beschaving bedreigen. Graag zouden we zien dat Nederland en Vlaanderen voorop gaan lopen in het vinden van die uitweg. Met onze voorstellen voor een *Fair & Green Deal* hopen we bij te dragen aan een duurzame en solidaire economie. Zodat we onze (klein)kinderen en medemensen ver weg en dichtbij kunnen uitleggen dat we er alles aan gedaan hebben om tijdig het tij te keren.

Ons toekomstperspectief kan geschetst worden aan de hand van de volgende vier dimensies.

- *Economisch*

De *Fair & Green Deal* voorziet in de basisbehoeften van alle mensen, waaronder zinvol werk en een fatsoenlijk inkomen, binnen ecologische grenzen. Om er voor te zorgen dat ondernemers én consumenten ‘vanzelf’ kiezen voor duurzame oplossingen denken we bijvoorbeeld aan een radicale verschuiving van belasting op arbeid naar belasting op het gebruik van grond en grondstoffen. Daarbij hoort ook dat alle handel 'eerlijk' is, internationaal maar ook in eigen regio, met verkorting van de ketens tussen productie en consumptie. Alles wordt zo veel mogelijk op een cyclische manier geproduceerd, wat wil zeggen dat het afval weer wordt opgenomen in de productieketen. Oneerlijke concurrentie met onduurzame producten wordt tegengegaan.

- ***Sociaal en cultureel***
De *Fair & Green Deal* mikt op een grote sociale en culturele diversiteit. Dat betekent een groeiende variatie aan aantrekkelijke en gezonde, duurzame leefstijlen, op basis van een divers aanbod van duurzame producten en diensten op alle terreinen van het dagelijks leven, van voeding, kleding en mobiliteit tot zorg, recreatie, media en communicatie. Niet materiële welvaart, maar welzijn en kwaliteit van leven staan daarbij centraal.
- ***Technologisch***
De *Fair & Green Deal* staat voor mens- en natuurvriendelijke technologie die zorgt voor verbetering van de leefomstandigheden van mensen, zinvolle arbeid en mondiale duurzaamheid en rechtvaardigheid.
- ***Politiek***
De *Fair & Green Deal* wil een democratische en participatieve samenleving. Daarin kunnen mensen zoveel mogelijk greep hebben op hun eigen situatie en worden gelijke rechten voor iedereen erkend, inclusief de daarbij horende verantwoordelijkheden. De sociale, economische en politieke mensenrechten zijn het uitgangspunt.

DE DOELEN DIE WE ONS STELLEN

A. Het niet langer overschrijden van de draagkracht van de aarde. Daarvoor is een rechtvaardige verdeling van de beperkte mondiale gebruiksruimte nodig. Daarmee kunnen mensen in het Zuiden ontwikkelingskansen krijgen en tegelijkertijd kunnen de biodiversiteit en ecosystemen zoveel mogelijk behouden blijven of hersteld worden. Dit kan worden vertaald in concrete jaarlijks te nemen stappen. Daarbij hoort het beperken van de opwarming van de aarde tot een niveau dat zover mogelijk onder de 2 graden Celsius ligt, gemeten ten opzichte van het pre-industriële niveau.

B. Sociale en economische bestaanszekerheid en ruimte voor ontplooiing, culturele diversiteit en gelijke behandeling, voor iedereen. Op basis van het stelsel van mensenrechten. Daaronder ook het recht op arbeid en goede arbeidsomstandigheden, volgens de ILO-normen voor arbeid. Daarbij is een daadwerkelijke en voortvarende herverdeling van de wereldwelvaart nodig, inclusief afspraken over het gebruik van natuurlijke hulpbronnen en uitstootrechten. Om daar concreet, per decennium, invulling aan te geven wordt een sterk progressief belastingbeleid gevoerd.

C. Een veel efficiënter gebruik van energie en grondstoffen. Snelle en grootschalige, langlopende investeringen zijn nodig in daadwerkelijk duurzame energiebronnen en productiewijzen, in alle sectoren van de samenleving.

EEN BREED SAMENLEVINGSBERAAD

Wij zouden graag zien dat de genoemde doelen worden ingebracht in een breed *Samenlevingsberaad voor Duurzame en Solidaire Ontwikkeling*. Het idee is dat daarin de overheid, het bedrijfsleven, de vakbeweging en een brede vertegenwoordiging vanuit maatschappelijke groeperingen deelnemen. De verschillende organisaties kunnen dan

gezamenlijk tot een strategie komen met tijdgebonden doelstellingen. Zij kunnen elkaar vervolgens bevragen over de concrete bijdragen aan het realiseren van die doelstellingen.

Wij werken hieraan in een brede, open alliantie van maatschappelijke organisaties en bedrijven die zich - elk op hun eigen terrein - actief inzetten voor een Fair & Green Deal. Wij mikken niet op gezamenlijke standpunten over alle details, maar hopen dat deelnemers elkaar inspireren en uitdagen, aanvullen en versterken. Inspirerende beelden, praktische oplossingen, krachtige prikkels, betere monitoring en goed luisteren naar ieders prioriteiten zijn daarbij onontbeerlijk. Zo ontstaat meteen brede en effectieve samenwerking. Tijdens de conferentie 'Fair & Green Deal: wie biedt?' op 21 januari 2010 in Tilburg wordt dat getoond. Aan de overheid de uitnodiging aan deze samenwerking deel te nemen. Dan kan deze alliantie de basis zijn voor het gewenste brede Samenlevingsberaad.

Deze tekst is opgesteld in overleg met:

Bakker, Ineke – directeur OIKOS
Bierman, Matthijs - directeur Triodos bank
Boer, Bart de - milieueconoom, Platform DSE
Borgers, Johannes – ICCO
Bos, Els - FNV
Dijk, Daan - directeur Duurzame-Energie Projecten en Klimaatverandering Rabobank
Engelen, Donné van - Beleidsmedewerker economie - Stichting Natuur en Milieu
Fontain, Antonie – Stop the Traffic
Hasselaar, Jan Jorrit - CNV-adviseur Duurzaamheid
Hees, Ted van – Policy Advisor Oxfam Novib, Platform DSE
Hogenhuis, Christiaan - Oikos, Platform DSE
Hoogendijk, Willem - Vóór de Verandering, Stichting Aarde
Hudig, Kees - Globalinfo, XminY, Platform DSE
Ilge, Burghard – Both ENDS
Jonkers, André, Vereniging Solidair, Vóór de Verandering
Juffermans, Jan - De Kleine Aarde, Platform DSE
Keune, Lou- Platform DSE, Vóór de Verandering
Köhler, Frank - directeur Milieu Defensie
Metz, Paul - INTEGeR... consult, Stichting Grondvest en European Business Council for Sustainable Energy, Platform DSE
Ruigrok, Edwin, Jan - IKV Pax Christi
Schelhaas, Marielies – hoofd Ecologie & Economie IUCN>
Schoenmaker, Biba - voorzitter Vereniging Solidair
Schreurs, Marcel - directeur van COS Brabant
Somers, Esther - theoloog-ethicus, voormalig lid De Derde Kamer, Platform DSE
Sprengers, Piet - ASN Bank
Staps, Sjef – Louis Bolk Instituut
Vliet, Peter van - voorzitter stichting iNSnet. Platform DSE
Wiertsema, Wiert - Both Ends
Witte-Rang, Greetje - onderzoeker Oecumene en Economie, Kerk en Vrede, Platform DSE
Zwaal, Natascha -WNF

Platform Duurzame en Solidaire Economie

www.platformdse.org
alliantie@platformdse.org

Bijlage

Voorstellen voor **EEN FAIR & GREEN DEAL**

De *Fair & Green Deal* doelt zowel op de *samenwerking* voor een duurzame en solidaire economie en samenleving, als op een geheel aan *voorstellen* die daarvoor noodzakelijk zijn. Daarvan worden hieronder enkele belangrijke genoemd, als richtingwijzer en inspiratie. Met de hoop dat ze worden opgepakt, uitgewerkt en aangevuld.

I. *Economische sturingsinstrumenten*

Om een ombouw in de richting van duurzaamheid en solidariteit te bewerkstelligen, zullen we over voldoende instrumenten moeten beschikken die ervoor zorgen dat de economie blijvend in die richting wordt gestuurd.. Dan hebben we het over een **beleid** van passende belastingen, stimulansen en ontmoedigingen, quoterings, monitoring en voorlichting, gericht op een verschuiving van materiële naar immateriële consumptie, verbetering van de mondiale Ecologische Voetafdruk en een eerlijker verdeling onder alle burgers. De Noordelijke landen dragen hiervoor de eerste verantwoordelijkheid, vanwege hun opgebouwde ‘ecologische schuld’, hun grote technologische mogelijkheden en hun grote economische kracht en handelsoverschot.

Bij een passend stelsel van sturingsinstrumenten denken we bijvoorbeeld aan:

A. Hervorming van het **stelsel van belastingen**, zoals:

- zowel in nationaal als Europees verband verschuift de belastingheffing drastisch van belasting op arbeid naar een belasting op alle aan de natuur onttrokken waarden (BOW)
- dit kan worden ingeleid met bijvoorbeeld de invoering van een *footprinttax* en een koolstofheffing;
- in dit kader past ook een Btw-verlaging voor duurzamer voortgebrachte goederen en diensten;
- beëindiging van belastingparadijzen en andere faciliteiten voor transnationale belastingontwijking;
- rechtvaardiger verdeling van inkomens door hogere inkomens zwaarder te belasten; op termijn op mondiale schaal doorgevoerd;
- belastingen op het mondiale kapitaalverkeer (zoals de Tobintax) en andere vormen van wereldwijde belastingheffing, waarmee de middelen voor het uitvoeren van mondiale programma’s voor armoedebestrijding en milieubehoud worden verruimd;
- voorstellen om te komen tot een *Global Tax Authority* in VN-verband.

B. Internationale, nationale en regionale **quoting en stringente verbodsbepalingen**

Dit kan dienen als ondersteuning van de belastingverschuivingen onder A. Deze quoting en verbodsbepalingen kunnen specifiek worden gericht op:

- snelle verlaging van de uitstoot van CO₂;

- rechtvaardige verdeling van de natuurlijke hulpbronnen (fossiele brandstoffen, tropisch hout, visgronden, niet-hernieuwbare grondstoffen);
- beëindiging van de teruggang in en waar mogelijk herstel van *biodiversiteit*;
- ontzien van kleine boeren en vissers en traditionele producenten die leven van het verzamelen van bosproducten en dergelijke;
- bescherming van arbeidsrechten en rechtvaardige arbeidsomstandigheden.

C. Faciliteren en subsidiëren van een duurzame ontwikkeling

Zowel nationale als lokale overheden kunnen investeringen stimuleren in duurzame projectontwikkeling, lokale groene energieproductie, energiebesparing en verduurzaming van de regionale landbouw. Deze stimulering kan de vorm aannemen van subsidies maar ook van het verstrekken van leningen tegen een lagere rente. Daarnaast kan de overheid door beter op elkaar afgestemde procedures duurzame investeringen faciliteren.

D. ‘De vervuiler betaalt’, ten behoeve van eerlijke concurrentie en een ‘eerlijk speelveld’

Dit zou zowel nationaal en internationaal moeten gelden, zowel voor milieuvervuiling als voor overtreding van ILO-richtlijnen en sociaal-economische mensenrechten. Een *feed-in*-systeem voor duurzame energie, naar Duits voorbeeld, is een bescheiden begin. Ook in de landbouw en voor mobiliteit kan het principe van ‘*de vervuiler betaalt*’ ingevoerd worden. Regionale productieketens krijgen zo een faire kans.

E. Labels, keurmerken en mobilisatie van consumentenmacht

Bedrijven, overheden, maatschappelijke organisaties én individuele burgers/consumenten kunnen elkaar op een eerlijke en duurzame koers brengen en houden met behulp van labels en keurmerken. Met een toegankelijk systeem op basis van input/feedback van bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers/consumenten kunnen voor elke sector en productgroep de meest eerlijke en duurzame opties worden aangegeven. Zo gaat de standaard geleidelijk en kan het stelsel van keurmerken en labels vereenvoudigd worden.

2. Hervorming van het financiële bestel

Een belangrijke factor in een *Fair & Green Deal* vormt de hervorming van het internationale geldstelsel. Van het huidige stelsel gaat een zelfstandige en nauwelijks beheersbare drang tot maximalisering van rendementen, financiële groei en geldschepping uit, los van overwegingen van duurzaamheid en rechtvaardigheid.

Voor hervorming van het financiële stelsel denken we aan:

A. Inbedding van geldstelsels in de reële economie

Zodanige hervorming dat alle vormen van geldcreatie, direct of indirect, onder publiek beheer worden gebracht en worden ingeperkt door de liquiditeitsbehoeften van de reële economie. Zo kan een herstel optreden van de 'oorspronkelijke' functie van geld als betaalmiddel waardoor productie en consumptie worden vergemakkelijkt. De financiële markten blijven dan dienstbaar aan de reële economieën waarbinnen zij opereren. Ook alternatieve, regionale of lokale geldstelsels verdienen aandacht.

B. Hervorming van het internationaal geldstelsel

Het internationale geldstelsel wordt herzien met als uitgangspunten duurzaamheid en solidariteit. Bijvoorbeeld:

- voor ontwikkelingslanden een uitbreiding van het systeem van speciale trekkingsrechten (SDR's¹) via het IMF, uitsluitend gericht op groene en rechtvaardige ontwikkeling;
- een op het voorgaande geënte nieuwe mondiale reservevaluta. Daarmee komt een einde aan de eenzijdige en mondiale afhankelijkheid van de US dollar en van het door nationaal belang ingegeven monetaire beleid van de VS;
- op korte termijn maatregelen ter voorkoming van kapitaalvlucht vanuit het Zuiden naar het Noorden (niet alleen door belastingontwijking, maar ook in de vorm van schuldaflossingen en rentebetalingen, winstafvloeiingen e.d.).

C. Een Fair & Green Bankenwijzer

Er kunnen systemen van beoordeling worden ontwikkeld, vergelijkbaar met de Eerlijke Bankwijzer, die klanten van banken in staat stellen hun bank te beoordelen en zo nodig te verlaten als ze niet *fair & green* opereren.

3. Werkgelegenheid, inkomens- en investeringsbeleid

Bij elk voorstel voor aanpassing van het economisch beleid komt de – terecht – vraag op wat dit betekent voor werkgelegenheid en inkomens. Wij menen te kunnen stellen dat een *Fair & Green Deal* niet zozeer tot vermindering van werkgelegenheid leidt, maar eerder tot een verschuiving en misschien zelfs verruiming ervan. Met het oog op duurzaamheid en rechtvaardigheid zullen veranderingen in het inkomens- en investeringsbeleid onvermijdelijk zijn. Bij dit alles denken we aan:

A. Transitie naar ‘materie-arme’ werkgelegenheid

Dit houdt bijvoorbeeld in:

- een verschuiving van sectoren en producten met een zware materiële component (in productie en gebruik) naar sectoren en producten met een lage materiële component, zoals zorg en cultuur; daarbij ook aandacht voor regionale economie, die minder transport vergt;
- een eerlijker en evenwichtiger verdeling van betaald werk, onbetaalde zorgtaken en beschikbare vrije tijd;
- betere positionering van noodzakelijk werk als zorg, onderwijs e.d.;
- arbeid en technologie die leiden tot behoud en waar mogelijk uitbreiding van de in de wereld nog aanwezige milieugebruiksruimte - zoals de ontwikkeling van schone energiebronnen- krijgen voorrang;
- in plaats van het streven naar een flexibilisering van de arbeid ten bate van hogere economische rendementen, wat dikwijls ten koste van arbeidsrechten gaat, komt het streven naar een flexibilisering van de economie. Deze zal moeten worden gericht op aanpassing aan wat de arbeidende mens en het milieu kunnen verwerken.

B. Fair & Green Investeringsbeleid

Voor een Fair & Green Deal is het van belang dat investeringen primair gericht worden op:

- eerlijke verdeling en reductie van emissies zoals die van broeikasgassen;
- schone energie;
- vormen van productie en consumptie die efficiënt met energie en grondstoffen omgaan en mensenrechten in acht nemen. Denk hierbij aan hergebruik en

¹ Speciaal voor ontwikkelingslanden ontwikkelde mogelijkheden voor lenen van geld.

recycling, fair trade en regionalisering van voedselproductie en energieopwekking, bijvoorbeeld in samenwerking met Transition Towns.

Het gaat hier zowel om investeringen in landen als Nederland en België en in Europa, als investeringen in de verduurzaming van productie en consumptie in ontwikkelingslanden.

Daarnaast zijn investeringen van belang voor:

- het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering, met name in landen en gebieden waar de zwaarste klappen vallen, dus in de ontwikkelingslanden. Het gaat daarbij om fysieke investeringen, zoals in bijvoorbeeld dijken, maar ook om sociale vangnetten voor arme en kwetsbare medeburgers.

C. Verantwoord nationaal inkomensbeleid

Bescherming van de koopkracht van de lagere inkomensgroepen in Nederland en België staat voorop. Tegelijk is het zowel met het oog op duurzaamheid als uit het oogpunt van rechtvaardigheid wenselijk naar een vlakkere inkomensverdeling te streven. Een sterk progressief belastingsysteem is daarbij een nuttig instrument.

4. Mondiale herverdeling en wereldhandel

In het voorgaande komen al maatregelen aan de orde die bijdragen aan meer mondiale rechtvaardigheid. Desondanks is daarnaast gerichte aandacht nodig voor mondiale herverdeling van welvaart. Ondersteuning daarvan met veranderingen op het gebied van de wereldhandel en internationale instituties is daarbij onontbeerlijk.

Dan denken wij onder andere aan:

A. Financiering van het recht op menswaardig bestaan in ontwikkelingslanden

Het recht op bestaanszekerheid is verankerd in de sociaaleconomische mensenrechten en vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Voor ruim twee miljard mensen in ontwikkelingslanden is die bestaanszekerheid echter niet gegarandeerd. Zij verdienen daarvoor financiële ondersteuning, door rijken in eigen land, maar zeker ook door rijke landen. Het gaat hier in feite om een jarenlang opgebouwde sociale en ecologische schuld, die ontstaan is door de 'omgekeerde ontwikkelingshulp'. Hierdoor verdienen rijke landen veel meer aan de arme landen, veelal via niet-duurzame handel, dan er aan hulp werd en wordt gegeven. Het gaat dan onder meer om de volgende punten:

- garantie van minimum voorwaarden voor een menswaardig bestaan: minimum inkomen, schoon drinkwater, basisgezondheidszorg, een voldoende voedselpakket, onderwijs en veiligheid en dergelijke;
- versterking van de civiele maatschappij (maatschappelijke organisaties);
- realisatie van de internationaal aanvaarde norm van 0,7 % van het inkomen van de hoge-inkomenslanden als noodzakelijke eerste stap;
- aanvullende financiering ter overbrugging van de grote achterstand in de bestaanszekerheid en opvang van de extra risico's door de klimaatverandering;
- toegang tot krediet

B. Beleid rond schulden van ontwikkelingslanden

In veel gevallen zal ontwikkeling in het Zuiden alleen van de grond komen als schulden van ontwikkelingslanden grotendeels worden kwijtgescholden. Daarbij zijn de volgende voorwaarden van belang:

- kwijtschelding is alleen wenselijk als de bevolking van het begunstigde land ermee instemt;
- er is effectief beleid gericht op het voorkomen van nieuwe schulden en op de bestrijding van corruptie;
- er komt een gedragscode voor kredietverstrekkers en voor grote kredietnemers (bijvoorbeeld als het gaat om de omgang met notoir corrupte regimes).

C. Faire en groene wereldhandel

Bij faire en groene wereldhandel en het uitfaseren van oneerlijke en schadelijke handel kan men denken aan:

- handel in fair en duurzaam geproduceerde goederen;
- versterken van ketenverantwoordelijkheid en transparantie van bedrijven op het niveau van productieketens; hierbij past aandacht voor gedragscodes en uitbreiding van het informatierecht;
- daar waar mogelijk bij voorkeur handel binnen regio's;
- niet langer via handelsverdragen en andere middelen afdwingen van vrijhandel;
- tegenhouden en waar mogelijk terugdraaien van privatiseringen waar het gaat om publieke voorzieningen en *common goods*.

D. Internationale regelgeving en rechtsbescherming

Op het terrein van internationaal recht kunnen we denken aan:

- de *ILO-normen* voor arbeid en basismilieueisen als voorwaarden voor toelating van importen;
- extraterritoriale juridische afspraken met betrekking tot ketenverantwoordelijkheid;
- een Internationaal Gerechtshof voor vervolging van multinationals en andere bedrijven die het milieu vervuilen, een onevenredig gebruik maken van de natuurlijke hulpbronnen, en/of gebruik maken van kinderarbeid en andere vormen van uitbuiting;
- inzet van andere mechanismes voor klachten bij overtredingen van internationale regels en afspraken, waaronder regelingen van ketenaansprakelijkheid.

5. Bevolkingsbeleid

Elk beleid gericht op duurzaamheid staat voortdurend onder druk van de nog steeds toenemende wereldbevolking. Daarbij moeten we wel erkennen dat de bevolking van de ontwikkelde landen door hun grote ecologische voetafdruk per hoofd van de bevolking verreweg de grootste bijdrage levert – en heeft geleverd – aan klimaatverandering en uitputting van grondstoffen. Daarom dient **bevolkingsdruk** onderwerp van beleid te zijn, maar met de volgende kanttekeningen:

- het besef dat toenemende bestaanszekerheid de belangrijkste factor is voor verlaging van de bevolkingsgroei;
- erkenning van de noodzaak van betrokkenheid en inspraak van de lokale bevolking, met name vrouwen;
- vermijden dat 'de armen' verantwoordelijk gemaakt worden voor de oplossing van wereldwijde problemen veroorzaakt door 'de rijken';
- uiterste terughoudendheid in de rijke, geïndustrialiseerde landen ten aanzien van *incentives* voor het krijgen van kinderen. Een evenwichtige leeftijdsopbouw in deze

landen is van belang, maar kan deels bereikt worden door een verstandig en humaan immigratiebeleid.

6. Vredesbeleid en conflictbeheersing

Situaties van onduurzaamheid en onrechtvaardigheid leiden voortdurend tot gewapende conflicten. Omgekeerd frustreren deze conflicten vaak beleid gericht op ontwikkeling, duurzaamheid en rechtvaardigheid. Door de hier naar voren gebrachte voorstellen worden oorzaken van veel **gewapende conflicten** weggenomen. Daarnaast is ook een actieve en creatieve inzet vereist op de terreinen van ontwapening, geweldloze conflictoplossing en regulering van de wapenhandel.

7. Welvaart en welzijn eerlijk meten

De huidige set van indicatoren voor het economisch beleid, waarin het Bruto Binnenlands Product (BBP) een belangrijke plaats inneemt, geeft geen goed beeld van de situatie waarin wij leven. Zo telt het BBP bijvoorbeeld de kosten van ongelukken, rampen, andere schades en ziektes als positieve bijdrage aan de economie. Daarom is die alleen voor bepaalde economische toepassingen geschikt. Voor het goed kunnen volgen van de richting van duurzame ontwikkeling zijn ook andere vormen van meten nodig die mens- en natuurwaarden voorop stellen, zoals het Duurzaam Nationaal Inkomen (DNI), de *Index of Sustainable Economic Welfare* (ISEW) en de mondiale Ecologische Voetafdruk. Zowel op nationaal als lokaal niveau kunnen de nieuwe indicatoren dienen als instrument voor duurzaam beleid waarin welvaart in de brede zin wordt bekeken en meegewogen.

En verder

Zoals gezegd nodigen wij iedereen uit aanvullende voorstellen te doen. Bovendien moeten deze voorwaardenscheppende voorstellen worden ingevuld met praktische voorstellen op terreinen als energievoorziening en -gebruik, landbouw en voedselconsumptie, voorziening in onderwijs en zorg et cetera.